

Ke kterému rodu patří *tokáň* a *quiche*?

Ivana Svobodová, ÚJČ AV ČR v Praze

svobodova@ujc.cas.cz

Klíčová slova: názvy pokrmů, rod, makulinum, femininum, shoda

Key Words: names of meals, grammatical gender, masculine gender, feminine gender, grammatical agreement

Which Grammatical Gender is *tokáň* and *quiche*?

Nouns with stem ending in a soft vowel are the central topic of our paper. We focus mainly on the names of meals *tokáň* and *quiche*.

Na začátku školního roku jsem při telefonickém poradenství zodpovídala dotaz na to, jakého rodu je výraz *tokáň*. Z dialogu vyplynulo, že tazatelem je student a že rod daného názvu pokrmu probíral se spolužáky při obědě a nemohli se na něm shodnout. Intuitivně jsem toto jméno považovala za maskulinum. Vzhledem k tomu, že spoustu jmen zakončených na měkkou souhlásku, která jsou obourodá, užívám v rodě mužském, z apelativ např. *sršeň*, *kredenc*, *esej*, z proprií *Pankrác*, *Florenc*, nebyla jsem si svou intuicí zcela jistá. Nahlédla jsem proto do Internetové jazykové příručky (dále IJP) a výkladových slovníků češtiny, ale v nich jsem tento výraz nenašla. Proto jsem se se studentem dohodla, že mu odpovím písemně.

Pro ty, kteří název *tokáň* neznají: jde o počestěnou podobu výrazu *tokány* [tokáň]¹. Tento pokrm pochází, stejně jako guláš, paprikáš nebo perkelt, z Maďarska, připravuje se z hovězího, telecího nebo skopového masa nakrájeného na tenké proužky, ochucuje se pepřem a majoránkou, popř. rozetřeným česnekem a zahušťuje se moukou rozmíchanou ve smetaně.²

Jména zakončená na měkkou souhlásku se řadí jak k rodu mužskému, tak k rodu ženskému. Internetová jazyková příručka (IJP)³ obsahuje 93 apelativ zakončených na písmeno *-ň*, která označují živé bytosti vyjma lidí, věci, činnosti, děje a stavy. Z nich se 76 řadí k femininům, např. *báseň*, *dlaň*, *jabloň*, *kázeň*, *náplň*, *povodeň*, *síň*, *saň*, *smokvoň*, *tůň*, *zbraň*, a 16 k maskulinům, např. *oheň*, *peň*, *stupeň*, *stěžeň*, *tuleň*, *třeň*, *větroň*, *vorvaň*. Jedno jméno, a to *sršeň*, je obourodé, jako termín se však užívá rod ženský: *sršeň obecná*, *sršeň žlutavá*, *sršeň asijská*. Neterminologicky, jak dokládá Český národní korpus (ČNK)⁴, převládá užití v rodě mužském (např. tvar *sršňům* je doložen 1 009krát, *sršním* jen 12krát).

V IJP jsem se dále zaměřila jen na názvy pokrmů zakončené na měkká písmena. Příliš jsem jich však nenalezla (žádné s písmeny *ž*, *ř*, *d'*, *r'*, *ň*). Podstatné je však to, že

¹ Maďarské spojení *ny* se vyslovuje [ň], podobně *ly* [j] a *gy* [d'].

² Viz POŠTULKA, Vladimír. *Labužníkův lexikon*. Praha: Paseka, 2004, s. 415–416.

³ Pracovníci oddělení jazykové kultury mají možnost v IJP vyhledávat retrogradně, tj. podle zakončení.

⁴ Český národní korpus – SYN v11 [on-line], cit. 1. 11. 2023.

všechna jsou rodu mužského: *griliáš, guláš, boršč, džuveč, sendvič, lívanec, makovec, mazanec, trhanec, sulc, páj*. K poslednímu názvu je třeba dodat, že podle Nového akademického slovníku cizích slov ho lze užít jen v rodě ženském (vedle varianty *páj i páje*), ale že, jak se lze dočíst v IJP, v praxi převažuje podoba *páj*, a to v rodě mužském.

Protože výraz *tokáň*, jak už jsem uvedla na začátku, slovníky ani IJP nezachycují, zjišťovala jsem rod v ČNK. Bohužel tento výraz v něm není lemmatizován, a protože se jména náležející ke vzoru „stroj“ a „píseň“ liší v singuláru jen tvary 7. pádu, zadala jsem do vyhledávače jednak tvar *tokáněm*, jednak *tokání* (výskyty s tímto tvarem jsem musela projít všechny, protože mohlo jít i o tvary substantiva rodu středního *tokání*). Maskulinní tvar *tokáněm* se vyskytl 3krát, femininní *tokání* ani jednou. U stanovení rodu se rozhodně o tyto výsledky nelze opírat, a proto bylo zapotřebí hledat větněčlenská spojení, v nichž by o rodu mohl napovědět přívlastek nebo přísudek. Z 31 dokladů, z nichž díky přívlastku (nikoli přísudku) šlo rod určit, se pouze jednou vyskytl rod ženský: *Servírujeme například tovaryšův vývar, jihomoravskou tokáň, slepici na paprice...*, v ostatních případech rod mužský; nejčastějším adjektivem, se kterým se výraz *tokáň* pojí, je *pivovarský*, dále např. *jihocheský, uherský, staromaďarský*. Je tedy zřejmé, že výraz *tokáň* se užívá jako maskulinum.

Rozhodně není tak dávno, kdy se v našem prostředí začal větší měrou namísto českého dvouslovného pojmenování *slaný koláč* používat výraz *quiche* [kiš], který též končí ve výslovnosti na měkkou souhlásku. Společně s výrazem *tokáň* má to, že ho slovníky ani IJP též dosud nezachycují. Na rozdíl od jména *tokáň* se *quiche* stále užívá v původní, francouzské podobě, počestěná podoba, jak dokládá ČNK, je výjimečná (*At' už si vyberete některý z „pájů“ nebo „kišů“, určitě přijdou vhod jako rychlá a snadná večeře*). Stejně jako *tokáň* ani *quiche* není v ČNK lemmatizován. Při stanovení rodu jsem postupovala stejně jako u *tokáně*. Ze syntagmat adjektivum + *quiche* jednoznačně vyplývá, že i *quiche* autoři volí jako jméno rodu mužského (*špenátový, houbový, rajčatový, lotrinský* aj. *quiche*), jen výjimečně rodu ženského (*Máme lotrinskou quiche...*). Toto jméno by se mělo skloňovat, a to i v psaných textech: 2. p. *quiche*, 3., 6. p. *quichi*, 7. p. *quichem*. V praxi se tak zhusta neděje, bezesporu bezradností pisatelů.

Potěšilo mě, když mi student za e-mailovou odpověď vřele poděkoval, což nebývá samozřejmostí.